

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIGA SO'Z YASALISHINI
O'RGATISH YO'LLARI VA USULLARI**

G'oyimov Umar Eshmurodovich

*Shahrisabz davlat Pedagogika instituti Pedagogika fakulteti "Boshlang'ich
ta'lim metodikasi " kafedrasi o'qituvchisi*

Tursunboyeva Gulsanam Baxriddin qizi

*Shahrisabz davlat Pedagogika instituti Pedagogika fakulteti "Boshlang'ich
ta'lim" yo'nalishi talabasi*

Annotasiya. Boshlang'ich sinflarda ona tili fanini o'qitish o'quvchilarni o'zbek tilining imlosi, talaffuzi va o'qilishini o'rganishda muhim bosqichlardan biri Shu bois, ushbu maqola ona tili darslarida siz tarkibi va yasalishini o'rganishga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich sinf, morfema, leksema, leksik ma'no, o'zak va affiksial morfema.

Ma'lumki, milliy mustaqilligimiz uchun kurash o'zbek tiliga - millatning asosiy atributi hisoblanmish ona tilimizga davlat tili maqomi berilishi bilan boshlandi. Bugungi kunda boshlang'ich sinflardan oq bolaning so'z bilish qobiliyati va gapirish, o'z fikrini mustaqil bayon etish uchun boshlang'ich sinf o'qituvchilari asosiy o'rinni egallaydilar. Boshlang'ich sinflar ona tili dasturiga muvofiq so'zning morfemik tarkibi 3-sinfda o'rganiladi. 4-sinfda so'z turkumlarini o'rganish bilan bog'liq holda so'zning tarkibi haqidagi bilimlarni takomillashtirish ko'zda tutiladi. So'z yasalishi tilda mavjud bo'lgan so'z yasalishi tarkibini, so'z yasash usullarini o'rganadi. Bularni o'rganish hozirgi o'zbek adabiy tilidagi so'z yasalishi me'yorini belgilash, uning qonuniyatlarini to'g'ri tushunish imkoniyatini beradi. So'z yasalishi tizimi morfemika bilan uzviy bog'langan. Chunki so'zning ma'noli qismlari - morfemalar (o'zak morfema va affiksial morfema) tilda yangi so'z hosil qilishning

eng muhim elementlari hisoblanadi. Hozirgi o'zbek adabiy tilida morfemika bo'limidan tashqari so'z yasalishi ham alohida soha sifatida o'rganib kelinmoqda. So'z yasalishiga oid asosiy tushunchalarni to'la va to'g'ri belgilash, ulardan har birining mohiyatini to'g'ri aniqlash so'z yasalishi tizimi bilan bog'liq barcha hodisalarning mohiyatini to'laligicha, to'g'ri yoritishimkonini beradi. Bu tushunchalardan har birini aniq belgilash va mohiyatini to'g'ri yoritish boshqasining ham shunday muvaffaqiyatli hal etilishiga yo'l ochadi. Shuning uchun ham ularni ma'lum tartib asosida bayon etish lozim. Morfema — bu tilning eng kichik ma'no ifodalaydigan birligi. Morfemalar so'zlar va ularning tarkibidagi elementlarni tashkil etadi. Ular ikki asosiy turga bo'linadi:

1. Birinchi morfemalar (tugma morfemalar)

O'zlik morfemalari: Mustaqil ma'noga ega bo'lgan morfemalar. Masalan, "kitob", "boshqa", "chiroyli".

Birlashgan morfemalar: Boshqa morfemalar bilan birikib, yangi ma'no hosil qiluvchi morfemalar. Masalan, "kitob" + "lar" (kitoblar).

2. Ikkinchi morfemalar (qo'shimchalar)

Qo'shimchalar: O'zlik morfemalariga qo'shilganda yangi ma'no yoki grammatik shakl beruvchi morfemalar. Masalan, "-lik", "-da", "-chi".

Morfemaning vazifalari:

Ma'no berish: Morfemalar so'zga aniq ma'no yuklaydi.

Grammatika funksiyalari: Morfemalar grammatik kategoriyalarni (son, shaxs, vaqt va h.k.) ifodalaydi.

Morfema turlari:

Kirish morfemalari: So'zning boshlanishida joylashadi (masalan, "o'z" so'zidagi "o").

Oxirgi morfemalar: So'zning oxirida joylashadi (masalan, "kitoblar" so'zidagi "-lar").

Morfema tahlili orqali so'zlar va ularning strukturasi haqida chuqurroq tushuncha hosil qilish mumkin. Bu, tilshunoslik va tilni o'rganish jarayonida muhim ahamiyatga ega.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga so'z yasashini o'rgatishda bir nechta usul va yo'llarni qo'llash mumkin. Quyida ularning ba'zilari keltirilgan:

1. O'yinlar va faoliyatlar

So'z yasashi o'yinlari: O'quvchilarga berilgan harf yoki so'zlardan yangi so'zlar yasashni taklif qilish. Masalan, "uy" so'zidan "uychi", "uyda" va boshqalarni yasash.

So'zlar zanjiri: O'quvchilar bir-biriga so'zlar ulashishi kerak, har bir yangi so'z avvalgi so'zning oxiridan boshlanishi zarur.

2. Visual materiallar

Rasmi kartochkalar: O'quvchilarga rasm yoki kartochkalar ko'rsatish va ular bilan bog'liq so'zlar yasashni so'rash.

Diagrammalar: So'zlar va ularning yasash usullarini ko'rsatadigan diagrammalar chizish.

3. Matnlar bilan ishlash

O'qish mashqlari: O'quvchilarga qiziqarli matnlar berish va ularda so'z yasashiga e'tibor qaratish.

So'z yasashi bo'yicha savollar: O'qilgan matn asosida so'z yasashi bilan bog'liq savollar berish.

4. Amaliy mashg'ulotlar

Ijodiy yozuv: O'quvchilarga berilgan mavzuda so'z yasash va qisqa hikoyalar yozishni taklif qilish.

Gruplarda ishlash: O'quvchilarni guruhlarga bo'lib, birgalikda so'z yasash vazifalarini bajarishga undash.

5. Takrorlash va mustahkamlash

So'z yasashiga oid testlar: O'quvchilarni testlar orqali tekshirish, ular orqali olingan bilimlarni mustahkamlash.

O'zaro baholash:

O'quvchilar bir-birining ishlarini baholab, fikr almashishi.

6. Tayyorlangan materiallardan foydalanish

O'quv qo'llanmalari: So'z yasashiga oid qo'llanmalar va dasturlarni

foydalanish. Internet resurslari: O'quvchilarga online platformalarda so'z yasalişini o'rganish imkoniyatlarini taklif qilish. Bu usullarni qo'llash orqali o'quvchilar so'z yasalişini haqida chuqurroq tushunchaga ega bo'lishlari va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishlari mumkin.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinflarda so'zning morfemik tarkibi va so'z yasalişini o'rgatish o'quvchilarning har bir so'zga ongli munosabatda bo'lishlarini ta'minlaydi, so'z tarkibi va uning yasalişini haqidagi dastlabki tushunchalarni shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Qosimova K., S. Matjonov, X. Gulomova., Sh. Yo'ldosheva., Sh. Sariyev. "Ona tili o'qitish metodikasi". -T., 2009.
2. A.Hojiyev. O'zbek tili so'z yasalişini tizimi. -Toshkent: O'qituvchi, 2007. - B. 1671. https://uz.wikipedia.org/wiki/Ona_tili
3. https://uz.wikipedia.org/wiki/Ona_tili.
4. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Morfema>